

**БЕДНОСТТА И СОЦИАЛНОТО ИЗКЛЮЧВАНЕ В БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА
НА ЦЕЛ 1 ОТ ЦЕЛИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ 2030**

Десислава Колева-Стефанова¹

Резюме

В настоящата статия е направен анализ на бедността и социалното изключване в контекста на цел 1 от Целите за устойчиво развитие. Една от задачите в статията е да се проучи институционалната рамка на страната по отношение на бедните и уязвими лица от населението. В разработката е извършен емпиричен анализ въз основа на данни от Евростат, като е направено сравнение между България и средните стойности за ЕС по основни показатели, разкриващи проблема с бедността и социалното изключване.

Ключови думи: устойчив растеж; бедност; уязвими лица; социална сигурност;
пазар на труда

JEL: I31; I32; I38

**POVERTY AND SOCIAL EXCLUSION IN BULGARIA IN THE CONTEXT OF
GOAL 1 OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS 2030**

Desislava Koleva-Stefanova²

Abstract

This article analyses poverty and social exclusion in the context of Goal 1 of the Sustainable Development Goals. One of the tasks in the article is to study the institutional framework of the country in terms of poor and vulnerable people. An empirical analysis was carried out in the paper based on Eurostat data, and a comparison was made between Bulgaria and the EU average by key indicators revealing the problem of poverty and social exclusion.

Keywords: sustainable growth; poverty; vulnerable persons; social security;
labour market

JEL: I31; I32; I38

¹ Десислава Колева-Стефанова, главен асистент катедра „Човешки ресурси и социална защита“

Университет за национално и световно стопанство, stefanova_desi@abv.bg

² Desislava Koleva-Stefanova, Chief Assistant, Department of Human Resources and Social Protection
University of National and World Economy, stefanova_desi@abv.bg

Увод

На прага на Индустрия 5.0, светът за пореден път се изправи пред предизвикателства, които наложиха промяна в световния ред и ежедневието на хората. През последните години човечеството продължава да преминава през сериозни катаклизми, които сякаш са станали част от ежедневието на съвременното общество. Пандемията от COVID-19, разразяващите се военни конфликти, икономическата, финансовата и социално нестабилна конюнктура в световен мащаб дестабилизираха и българските обществени системи, които оказаха най-негативно влияние върху уязвимите групи от населението. В настоящата статия фокусът на изследването е върху социално слабите лица в риск от бедност и социално изключване, в контекста на цел 1 от Целите за устойчиво развитие 2030.

Тезата в разработката е, че борбата с бедността и ограничаването ѝ е важна предпоставка за достигането на устойчив растеж, икономическо и социално сближаване между европейските страни, и не на последно място за стабилен пазар на труда. За постигане на цел 1 от Целите за устойчиво развитие 2030, е необходимо да се разкрият факторите с отрицателно въздействие върху благосъстоянието и социалната сигурност на населението, за да може да се разработят комплексни политики за преодоляването им.

Целта на настоящата статия е да се разгледат основните проблеми и негативни тенденции в страната, водещи до бедност и социално изключване сред уязвимите групи от българското население.

Постигането на целта предполага решаването на следните задачи:

1. Същност на понятието бедност и социално изключване, в контекста на цел 1 от Целите за устойчиво развитие;
2. Определяне на основни институции, нормативни документи и мерки влияещи върху уязвимите групи в България в риск от бедност и социално изключване;
3. Очертаване на настоящата ситуация в България по отношение на бедността и социалното изключване, чрез използване на емпирични данни от Евростат;
4. Въз основа на извършеното изследване да се представят изводи и препоръки.

Бедността и социалното изключване в контекста на цел 1 от Целите за устойчиво развитие 2030

енергия и пр. Програмата представлява съвременен модел, отразяващ в най-голяма степен ценности на Европейския съюз.

Фокусът в настоящата разработка е върху цел 1 от Целите за устойчиво развитие 2030. Същността на целта е да се премахне бедността, под каквато и да е форма. Тя съдържа няколко подцели, които са:

1.1. До 2030 г. за всички хора да се премахне крайната бедност, като в настоящия момент с е отчита, че има лица, които на ден живеят с по-малко от 1,25 долара;

1.2. До 2030 г. да се сведе минимум до половината настоящият дял на хората от всички възрастови групи, които са в бедност, според дефиницията на съответната държава;

1.3. До 2030 г. да се приложат подходящи политики за социална защита на национално равнище, за всички бедни и уязвими лица;

1.4. До 2030 г. за всички уязвими и бедни лица да се гарантира, че ще имат равен достъп до основни услуги, икономически, природни и финансови блага, както и възможност за микрофинансиране;

1.5. До 2030 г. бедните и уязвими лица да имат устойчивост и да бъдат защитени, при възникване на природни, икономически и социални бедствия и катаклизми;

1.A. Привличането на финансови средства от разнообразни източници, чрез близко сътрудничество с други страни-членки, предоставящи субсидии за по-слабо развиващите се държави, целящи изкореняване на бедността;

1.B. Изграждане на функционална институционална законодателна основа на национално и регионално равнище, която да е в синхрон международното и европейско законодателство в защита на бедните и неравностойни групи от населението. В тази подцел са застъпен инвестиционни процеси за изкореняване на бедността. (Цел 1: Край на бедността – навсякъде и във всички нейни форми <https://ecologica.bg/un-goal-1-no-poverty/>)

Българската държава, като страна-членка, изработва и реализира политики за постигане на цел 1 от Целите за устойчиво развитие 2030, в синхрон със законодателната рамка на ЕС. Държавните институции и всички заинтересовани страни се стремят да осигурят обществена социална закрила към бедните и уязвими хора. Едни от основните компоненти в борбата с бедността са: изготвяне на социални програми; осигуряване на жилища и първостепенни активи, като храна, материали за отопление дрехи и др.; равен достъп до основни обществени услуги, като здравни и социални грижи; обучителни програми за квалификация и преквалификация, субсидирана заетост за интегриране на пазара на труда; финансови средства за започване на частен бизнес и пр. Всичко

гореизброено се прави с цел осигуряване на достойно съществуване и социална сигурност за уязвимите и бедни лица и семействата им. (Край на бедността – навсякъде и във всички нейни форми <https://ecologica.bg/un-goal-1-no-poverty/>)

В следващата част на разработката са посочени основни законодателни документи и институции свързани с бедността и социалното изключване.

Основни нормативни документи, мерки и институции, свързани с бедността и социално изключване

Борбата с бедността и социалното изключване са приоритетна задача на българските институции, следвайки пътя на ЕС. Едни от основните държавни учреждения изготвящи и координиращи политиките въздействащи върху бедността и социалното изключване са:

Агенцията по заетостта (АЗ) - Тя е изпълнителна агенция към министъра на труда и социалната политика, чиято основна дейност е стимулиране на политики по заетостта, които да повишат трудовия потенциал на населението и да осигурят достойното му съществуване. (АЗ, <https://www.az.government.bg/bg/pages/za-nas/>)

Агенция за качеството на социалните услуги (АКСУ) - Тя е администрация към министъра на труда и социалната политика. Ролята на агенцията е да реализира контрол и мониторинг върху доставчиците на социални услуги, като им издава и лицензи. Разработва и следи стандарти, критериите и нормите за качеството на социалните услуги. (<https://aksu.government.bg/>)

Агенция за социално подпомагане (АСП) - Агенцията е администрация към министъра на труда и социалната политика. Тя осъществява, регулира и контролира политиката за социално подпомагане, посредством инспектората на Агенцията за социално подпомагане. Други нейни основни дейности са: предоставяне на социални помощи и на семейни помощи за деца; закрила на детето; осигуряване на правата на хората с увреждания; анализ, планиране и развитие на социалните услуги и др. (<https://asp.government.bg/bg/za-agentsiyata/za-nas/>)

Агенция за хората с увреждания - Тя е изпълнителна агенция към министъра на труда и социалната политика. Нейни основни функции са регистрация и контрол на лицата осъществяващи икономическа дейност по доставки на материални активи, медицински материали и изделия за хора с увреждания и медицински изделия. Тя регистрира стопански предприятия за хора с увреждания. Агенцията подготвя и

реализира активна политика насочена към лицата с увреждания.
(<https://mlsp.government.bg/ahu>)

Държавна агенция за закрила на детето (ДАЗД) - Тя е държавен орган към Министерския съвет за ръководство, координиране и контрол за осъществяване на държавната политика по дейности за закрила на детето в Република България. Функциите на агенцията са разработване, изпълнение, координиране, контрол *върху* държавна политика за закрила на детето. Дирекция "Социално подпомагане" е към Агенцията за социално подпомагане (АСП), нейната дейност е пряко свързана с ДАЗД. Тя извършва проверки в държавни и частни детски ясли, градини, образователни и здравни заведения.

(9.<https://sacp.government.bg/%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81>)

Дирекция „Бюро по труда“ (ДБТ) – Те са териториални поделения към Главна дирекция "Услуги по заетостта". Тяхна основна задача е посредническата функция между лицата, които си търсят работа и стопанските организации, които предлагат свободни работни места. Дирекцията реализира активни политики на пазара на труда, насочени към уязвимите групи. Едни от тези дейности са обучения, квалификация, мерки и програми за заетост, стажове и пр. (<https://www.az.government.bg/pages/direkcii-biura-po-truda/>)

Европейски социален фонд (ЕСФ) - Той е един от петте структурни и инвестиционни фонда на Европейския съюз (ЕС). ЕСФ е важен инструмент на Съюза, насърчаващ заетостта, ученето през целия живот и придобиването на нови знания и компетенции. Фондът инвестира средства в борбата с бедността и социалното изключване. (<https://www.az.government.bg/pages/direkcii-biura-po-truda/>)

Европейски фонд за регионално развитие (ЕФРР) - Той е един от петте структурни и инвестиционни фонда на Европейския съюз (ЕС). Двете му основни цели са: Първата е стимулиране и инвестиции в икономическия растеж, ограничаване на безработицата, стабилизиране на пазара на труда. Второто направление на фонда е свързано с развитието на регионалната политика, трансграничното сътрудничество и сближаването между страните-членки.

(<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/95/el-fondo-europeo-de-desarrollo-regional-feder>)

В настоящият момент в борбата с бедността и социалното изключване, като базов документ на преден план излиза цел 1 от Целите за устойчиво развитие на ООН до 2030 г. Тя се базира на приетата през 2010 г. Стратегия „Европа 2020“, която има три взаимно

допълващи се цели за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. Третата от тези цели има пряко отношение в борбата с бедността и социалното изключване. (https://ec.europa.eu/framework/europe-2020-strategy_en/2017)

Едни от изработените национални приоритетни документи за България в борбата с бедността и социалното изключване са:

- ***Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване с хоризонт 2030*** - Целта на стратегията е да се сведе до минимум бедността и социалното изключване. Важни насоки в документа са превенция на бедността за уязвимите групи, чрез осигуряването на равен достъп до обществените услуги и интеграцията им на пазара. В стратегията е застъпена необходимостта от съвместно сътрудничество между институциите и прилагането на интегрирани иновативни подходи за достигане на целите. (https://ec.europa.eu/framework/europe-2020-strategy_en/2017)

- ***Националната програма за развитие България 2030 (НПР България 2030)*** - Програмата е базов стратегически документ, който дефинира визията и основните целеви политики на всички обществени системи на национално равнище, в контекста на - Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване с хоризонт 2030. Фокусът на документа е върху три стратегически цели – високо икономическо развитие, положителен демографски подем и ограничаване на социалното и икономическо неравенство, като за достигането им са определени 13 национални приоритета.

(<https://www.mtc.government.bg/bg/category/283/nacionalna-programa-za-razvitie-blgariya-2030>)

- ***Кодекс за социално осигуряване*** – Той регламентира обществените социални взаимоотношения, насочени към: държавното обществено осигуряване при общо заболяване, трудова злополука, професионална болест, майчинство, безработица, старост и смърт.

(<http://www.lex.bg/laws/ldoc/1594373121>, 2017)

- ***Закон за социално подпомагане*** – Той урежда обществените отношения и гарантира правото на уязвимите лица да бъдат социално подпомагани, чрез социална помощ за задоволяване на основните си жизнени потребности. Документът подкрепя обществената солидарност и запазването на човешкото достойнство.

(<https://legislation.apis.bg/doc/11898/0>)

- **Закон за социалните услуги** - Той регламентира изпълнението, планирането, контрола, финансирането, качеството на социалните услуги в Република България. Законът има за цел да осигури общодостъпност и всеобхватност

до социалните услуги за нуждаещите се лица. (<https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137191914>)

- **Закон за семейни помощи за деца** - Този закон урежда изискванията и възможността да се получават семейни помощи при бременност, раждане и отглеждане на деца. (<https://legislation.apis.bg/doc/9146/0>)

- **Закон за хората с увреждания** - Той регламентира и гарантира правата на хората с увреждания. Законът защитава човешките им права, достойното им съществуване, интеграцията им на пазара на труда и равноправния им достъп до всички обществени процеси. (<https://www.sacp.government.bg/sites/default/files/regulatorybase/zakon-za-khorata-s-uvrezhdaniya.pdf>)

Посочените институции и законодателни документи не изчерпват цялата законодателна база, регламентираща и реализираща политиките влияещи върху бедността и социалното изключване, но са едни от основополагащия инструментариум за борбата с този обществен проблем.

Втората част от разработката е посветена на аналитичната част, свързана с разглеждането на шест показателя характеризиращи нивото на лицата в риск от бедност и социално изключване в България.

Анализ на бедността и социалното изключване в България 2018-2022 г.

В настоящата статия са използвани данни от Евростат, която е статистическата служба на ЕС. Разгледани са шест показателя, онагледяващи нивото на бедност и социално изключване на българските граждани, спрямо средното равнище за ЕС. Изследването дават възможност да се направят някои изводи, които са пряко свързани с цел 1 от Целите за устойчиво развитие 2030, която е изкореняване на бедността във всичките ѝ форми и навсякъде.

✓ **Показател 1 Лица в риск от бедност и социално изключване** – Показателят измерва относителната бедност и се дефинира като съотношение между дохода на едно домакинство след социалните трансфери към средния за страната доход. Линията на бедност се определя като 60% от нивото на медианния доход. Всички домакинства, чиито доход е под тази линия се считат за бедни.

✓ *Показател 2 Лица изложени на риск от парична бедност след социални трансфери* – Показателят показва хората, изложени на риск от бедност, които са с приравнен разполагаем доход под прага на риска от бедност, който се определя на 60 % от националния медианен приравнен разполагаем доход (след социалните трансфери). Индикаторът е част от многоизмерния индекс на бедността.

✓ *Показател 3 Хора живеещи в домакинства (до 64 г.) с много ниска интензивност на работа, по възрастови групи* - Интензитетът на икономическа дейност на домакинство се изчислява като съотношението на общия брой месеци, през които членовете на домакинството в трудоспособна възраст (от 16 до 64 годишна възраст) са узвършвали трудова дейност през отчетената година, и общия законодателно установен максимален брой месеци, в които същите членове на домакинството потенциално биха могли да работят за същия период.

✓ *Показател 4 Равнище на работещи лица в риск от бедност, над 18 г.* - Показателят отчита процентната стойност на лицата, които са заети и имат приравнен разполагаем доход под прага на риска от бедност, който се определя на 60 % от националния медианен приравнен разполагаем доход (след социалните трансфери). Едно лице се приема за заето, ако е било трудово активно за повече от половината от референтната година.

✓ *Показател 5 Процент на жилищни разходи по статус на бедност* – Показателят измерва процентния дял на населението, живеещо в домакинства, които изразходват 40 % или повече от разполагаемия доход на домакинството за жилищни разходи. Тези разходи са наеми ипотечни лихвени плащания, разходите за битови и комунални услуги - вода, електричество, газ, отопление и пр.

✓ *Показател 6 Самостоятелно докладвана неудовлетворена нужда от медицински преглед и грижи, над 16 г.* - Показателят измерва дела на населението на възраст 16 и повече навършени години, което лично информират за неудовлетворени потребности от медицински грижи. Посочените причини са "Финансови причини", "Списък на чакащите" и "Твърде далеч за пътуване". (Евростат, <https://ec.europa.eu/eurostat/>)

Таблица 1 Лица в риск от бедност и социално изключване, 2015-2022 г., %.

Период	2018	2019	2020	2021	2022
Територия					
Европейски съюз- 27 държави (от 2020)	21,7	21,1	21,6	В 21,7	21,6
България	33,0	33,2	33,5	31,7	32,2

Източник: Евростат

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_01_10_custom_8726519/default/table?lang=en

Данните в табл. 1 онагледяват процентното равнище на лицата в риск от бедност и социално изключване за България и средните стойности за ЕС. За периода 2018 г. - 2022 г., цифрите за страната се движат в диапазон между 33,5% - 31,7%, като се наблюдава най-ниска стойност през 2021 г. от 31,7%, а най-високи през 2020 г. от 33,5%. Данните за ЕС за периода 2018 г. - 2022 г. се движат в границите между 21,1% - 21,7%. Най-ниска стойност се отчита през 2019 г. от 21,1%, а най-високи през 2018 г. и 2021 г. от 21,7%.

Прави впечатление, че за България и ЕС през всички изследвани години няма, драстична амплитудна разлика през целия изследван период (2018 г. - 2022 г.). Наблюденията сочат, че за всички години страната ни има с около 10% по-високи стойности, спрямо тези на ЕС.

Таблица 2. Лица, изложени на риск от парична бедност след социални трансфери, 2018-2022 г., %.

Период	2018	2019	2020	2021	2022
Територия					
Европейски съюз- 27 държави (от 2020)	16,8	16,5	16,7	16,8	16,5
България	22,0	22,6	23,8	22,1	22,9

Източник: Евростат

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_01_40_custom_8728473/default/table?lang=en

Данните от табл. 2 показват процентното равнище на лицата, изложени на риск от парична бедност след социални трансфери за периода 2018 г. - 2022 г. За България и за ЕС не се наблюдават драстични промени в стойностите на показателя. През наблюдаваните години, за страната ни стойностите варират между 22,0% и 23,8%. Най-ниско процентно равнище е отчетено през 2018 г. от 22,0%, а най-високи през 2020 г. – 23,8%, периодът непосредствено преди пандемията.

През целия изследван период за ЕС стойностите са константни от 16,5% до 16,8%. Прави впечатление, че процентното равнище на показателя за България е с около 7% - 8% по-висок, спрямо осреднените стойности за ЕС.

Таблица 3. Хора, живеещи в домакинства (до 64 г.) с много ниска интензивност на работа, по възрастови групи, 2018-2022 г., %.

Период	2018	2019	2020	2021	2022
Територия					
Европейски съюз- 27 държави (от 2020)	8,5	8,0	8,3	9,0	8,3
България	9,0	9,2	8,4	8,4	8,6

Източник: Евростат

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_01_40__custom_8728473/default/table?lang=en

От таблица 3. се наблюдава процентното равнище на лицата живеещи в домакинства с много ниска интензивност на работа. За страната ни най-ниски стойности по показателя се отчитат през 2020 г. и 2021 г. от 8,4%. Най-високи стойности за България са регистрирани през 2018 г. от 9,0%. Осреднено за ЕС, най-ниско процентно равнище има през 2019 г. от 8,0%, а най-високо през 2021 г. От стойностите на показателя прави впечатление, че през всички изследвани години и за България и за ЕС, няма съществени амплитудни разлики, тоест пандемията от Covid-19 не оказва съществено влияние. Сравнявайки процентните нива между ЕС и България за целия изследван период, може да се каже, че няма съществени различия между посочените цифри, т.е. по този показател, страната ни се движи около средното равнище за ЕС.

Таблица 4., Равнище на работещи лица в риск от бедност, над 18 г. 2018-2022 г., %.

Период	2018	2019	2020	2021	2022
Територия					
Европейски съюз- 27 държави (от 2020)	9,3	9,0	8,8	8,9	8,5
България	9,9	8,9	9,6	10,0	9,7

Източник: Евростат

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_01_41/default/table?lang=en

Табл. 4 онаглежда равнище на работещи лица в риск от бедност за периода 2018 г. - 2022 г. Прави впечатление, че за страната ни най-високи стойности са отчетени през 2021 г. от 10,0%, когато е и пикът на пандемията от COVID-19. Най-ниски процентни равнища се наблюдават през 2019 г. от 8,9%. За ЕС, най-ниските осреднени стойности са през 2022 г. от 8,5%, а най-високите през 2018 г. от 9,3%. Прави впечатление, че разликата в процентните нива между ЕС и България за целия изследван период са почти еднакви, което дава основание да се заключи, че страната ни по този показател се движи в диапазона около средните стойности за ЕС.

Таблица 5. Процент на жилищни разходи по статус на бедност, 2018-2022 г., %.

Период	2018	2019	2020	2021	2022
Територия					
Европейски съюз- 27 държави (от 2020)	9,6	9,4	7,8	8,7	8,7
България	17,9	16,0	14,4	11,6	15,1

Източник: Евростат

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_01_50/default/table?lang=en

От табл. 5 се наблюдават данните за показателя процент на жилищни разходи по статус на бедност. За България най-високи стойности са отчетени през 2018 г. - 17,9%, а най-ниски през 2021 г. - 11,6%. Най-високата осреднена стойност за ЕС също, както и за нашата страна, е през 2018 г. - 9,6%, а най - ниска през 2020 г. - 7,8%. През целия изследван период се наблюдава, че страната ни има почти двойно по-високи нива на показателя, спрямо средните стойности за ЕС. Изключение прави 2021 г., когато разликата е само от 2,9%.

Табл. 6 Самостоятелно докладвана неудовлетворена нужда от медицински преглед и грижи, над 16 г., 2018-2022 г., %.

Период	2018	2019	2020	2021	2022
Територия					
Европейски съюз- 27 държави (от 2020)	1,8	1,7	1,9	2,0	2,2
България	1,9	1,4	1,4	1,0	1,0

Източник: Евростат

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_03_60/default/table?lang=en

Данните в табл. 6 онагледяват процентното равнище за България и средните стойности за ЕС за показателя самостоятелно докладвана неудовлетворена нужда от медицински преглед и грижи, над 16 г. За периода 2018 г. - 2022 г., цифрите за страната се движат в диапазон между 1,0 -1,9 %, като се наблюдава най-ниска стойност през 2021 г. и 2022 г. от 1%, а най-високи през 2018 г. от 1,9%. Данните за ЕС за периода 2018 г. - 2022 г. се движат в границите между 1,7% - 2,2%. Най-ниска стойност се отчита през 2019 г. от 1,7%, а най-високи през 2022 г. от 2,2% Прави впечатление, че за България и ЕС през целия изследван период няма съществени изменения в показателя и се запазва константно равнище Наблюденията показват, че през 2018 г. страната ни има с 0,1% по-високи стойности, спрямо ЕС. За всички останали изследвани години страната ни има малко по-ниски стойности.

Въз основа на извършения теоретичен и емпиричен анализ в следващата част на статията са направени изводи и препоръки за бедността и социалното изключване на лицата в България

Основни изводи и препоръки за бедността и социалното изключване на лицата в България

- Анализът в извършеното изследване показва, че лицата в риск от бедност и социално изключване в България, за целия изследван период са с около 10% повече, спрямо осреднените процентни стойности за ЕС. Цифрите сочат, че страната ни е на едно от челните места в ЕС, с най-голям процент на лица в риск от бедност и социално изключване. През всички изследвани години в България не се наблюдават драстични амплитудни разлики по показателя. „През призмата на пандемичната обстановка не са на лице конкретни предизвикателства, които да налагат сериозно преосмисляне.“ [2] Пандемията от COVID-19 не оказва съществени изменения върху равнището на лицата в риск от бедност и социално изключване. Една от причините за константните стойности по време на здравната криза, може да се търси в своевременната и бърза реакция на държавни институции. Активните мерки, целесъобразните финансови „инжекции“ и прилагането на единна европейска политика, доведоха до положителни резултати и стабилизиране на пазара на труда и останалите обществени системи.

- В статията се наблюдава процентното равнище на лицата в риск от парична бедност след социални трансфери. През 2022 г. средната стойност за ЕС е 16,5%, като страната ни е а трето място, спрямо страните-членки с 22,6%. Данните на доклад от Евростат, сочат че с най-високи стойности по този показател се Румъния с 23,8% и Латвия с 22,9%. За сравнение, страните с най- добри показатели са Чехия (10,1%), Финландия (11,6%), Словакия (11,9%). От горепосочените данни, може да се направи извод, че българската система за социална защита не е достатъчно ефективна и не предоставя достатъчна подкрепа в дългосрочен план. В кризисни моменти, каквато се яви и пандемията мерките имаха ефект, като нямаше покачване на равнищата на лицата в риск от парична бедност след социални трансфери.

- В разработката е разгледано процентното равнище на лицата живеещи в домакинства с много ниска интензивност на работа. Прави впечатление, че за целия изследван период 2018 г. - 2022 г. между България и осредненото процентно равнище на ЕС по този показател, стойностите са приблизително еднакви. Почти константните

процентни нива, водят до заключението, че пандемията не оказва съществено влияние на лицата по този показател. Въпреки това, следва да се обърне внимание, че конфликтът между Русия и Украйна, и нестабилната конюнктура в световен аспект в бъдеще ще оказват негативно въздействие върху населението и особено върху лицата с ниски доходи. Очаква се равнища на неравенство на доходите в България да се задълбочи, което крие сериозни проблеми и рискове пред цялото общество и е сериозна пречка за постигане на цел 1 от целите за устойчив растеж.

- Изследваните стойности на работещите лица в риск от бедност показват, че за целия изследван период страната ни се движи около средното равнище за ЕС. Показателят е важен индикатор за динамиките на пазара на труда. Въпреки световните кризисни фактори страната ни бележи намаляваща безработица и нарастваща средна заплата за страната, което само по себе си е положителна тенденция, но е необходим по-задълбочен анализ. Следва, да се обърне внимание че едни заети лица получават високи трудови възнаграждения, а други са на прага на бедността, което води до задълбочаващи се различия в обществото. Високата инфлация и силното разслоение на обществото по отношение на доходите на домакинствата са едни от основните фактори оказващи влияние върху изследвания показател. От една страна инфлационните процеси намаляват покупателната способност на хората, от друга има работещи лица с много - ниско ниво на трудово заплащане. Голям процентен дял от тези лица са без образование и специални компетенции, което не им дава възможност за професионално развитие и повишаване на доходите. Това е една от уязвимите групи на обществото, за които е необходимо да се разработи целесъобразна активна политика, допринасяща за успешната им интеграция на пазара на труда и за ограничаване на работещите бедни.

- В статията е разгледан показателят процент на жилищни разходи по статус на бедност. За целия изследван период, процентното равнище на показателя за България е почти два пъти по-висок, спрямо този за ЕС, като само 2021 г. е изключение, когато разликата между двете анализирани величини е едва 2,9%. Една от причините за тази стойност през 2021 г. може да се търси в засилените мерки и социалните трансфери, които са по-интензивни в пика на пандемията от COVID -19 и които имат положителен ефект върху благосъстоянието на уязвимите групи от населението. Страната ни е с най-ниската средна работна заплата за ЕС, което дава отражение и върху разглеждания показател. За лицата в България, които работят на минимално заплащане, покриването на разходите за жилище на практика става невъзможни, особено във време на покачващи се темпове на инфлация.

- Един от изводите, които биха могли да се направят за изследваният показател „Самостоятелно докладвана неудовлетворена нужда от медицински преглед и грижи от лица над. 16 г.“ е, че за всички изследвани години, без 2018 г. за България се наблюдават малко по-ниски стойности, спрямо осреднените стойности за ЕС. През последните две изследвани години - 2021 г. и 2022 г. се отчита спад в показателя за България, спрямо предходните три години - 2020 г. 2019 г. и 2018 г. Като причина за по-ниските стойности може да се изтъкне пандемията от COVID-19, която оказва сериозен натиск върху здравната система. Много хора с хронични заболявания и медицински потребности умишлено преустановиха търсенето на лекарска помощ, докато премине здравната криза. Те целенасочено не съобщаваха за неудовлетворената си нужда от медицински преглед и грижи, разбирайки тежката ситуация. Цялото общество претърпя сериозни сътресения по време и непосредствено след пандемията, което изискваше време и нагласа към настъпващите промени. Тези обстоятелства дадоха отражение и върху измервания показател, който беляза спад в процентните си равнища в пика на пандемията и веднага след отминаването ѝ.

- От извършено изследване в разработката се наблюдава не дотам ефективното въздействие на социалните трансфери и обезщетения за ограничаване на бедността и неравенството. Едни от основните предпоставки за проявяването на горепосочените проблеми са ниското равнище на социалните разходи, недоброто функциониране на социалните услуги и неефективното преразпределение на системата за данъчно облагане. Един от водещите изводи е, че данъчната система и системата за социална сигурност в България не са в достатъчно ефективен инструментариум в борбата срещу бедността и неравенството в доходите.

- Доходното неравенство до голяма степен е свързано с ниското заплащане на ниско образованите лица, голяма част от които са работещи бедни и високото трудово възнаграждение за квалифицираната част от работната сила. За преодоляването на бедността и неравенството в доходите е необходимо институциите да фокусират усилията си в разработването на модел на социална защита, който да предоставя ефективни нива на подкрепа, които да увеличат стойността и обхватността на социалните плащания в страната. Системата на социална защита, следва да намали неравенството и да „изкорени“ бедността и социалното изключване. Приоритетна задача за българските институции е да разработят целесъобразна социална политика, която да осигурява достойно съществуване на лицата, след социален трансфер. Едни от

държавите с доказано добрите практики в това направление са скандинавските държави и Франция.

- Задължително е изграждането на добре функционираща образователна система, която да е в синхрон с пазара на труда, „в учебните планове и програми на всяко висше училище следва да се предвижда освен изучаването на съвременната теория чрез съответните учебни дисциплини, така и провеждането на ефективни студентски практики в реална работна среда.“ [3] Следва да се подготвят бъдещи специалисти, които са необходими на бизнеса, в контекста на трансформиращите се професии, навлизащият изкуствен интелект в производствените процеси и секторът на услугите.

- За справяне с бедността и социалното изключване в контекста на Цел 1 от целите за устойчив растеж 2030 е необходимо изработените политики, подходи, финансови лостове и законодателни инструменти да бъдат съсредоточени в подобряване здравето и образователно равнище на населението. Добрият здравен статус и притежаването на високи професионални умения и компетенции за фундаментът за изкореняване на бедността. Жизненото равнище на населението е ключово за достойното му съществуване „доходите определят стандарта на живот на хората, а когато те са ниски, обикновено това води до влошаване на здравния статус, а от там и до по-висока смъртност.“ [4] „Съвременните изменения в работната среда и трудовата дейност на хората водят до промени...“ [5] в изискванията към професионалните знанията и компетенциите. За да е конкурентоспособен и адаптивен човек е необходимо да притежава високо ниво на образование, дигитални компетенции и меки умения. Без притежаване на знания и умения, лицата са застрашени от бедност и социално изключване. „Дигитализацията е ново предизвикателство пред индустриалните отношения, защото оказва натиск върху труда и поставя редица акценти за разрешаване в сферата на ...пазара на труда като цяло.“ [6] Безспорно, едно е сигурно, а именно, че здравето и ученето през целия живот са факторите осигуряващи висока и добре платена заетост, социална сигурност и устойчив икономически растеж.

- „Въпросите за трудовия пазар са не само актуални, но и много дискуссионни.“ [7] Сериозните катаклизми, които бяха предизвикани от пандемията COVID-19 и военните конфликти, с които се сблъсква човечеството породиха множество дискусии и дебати. Те ще продължават да имат своето негативно влияние върху икономиката, финансите, пазара на труда, социалната система, което от своя страна ще повишава равнища на неравенство на доходите в България. В тази лабилна конюнктура е необходимо да се защитят уязвимите групи, които са лицата с трайни увреждания, дългосрочно

безработните, хората с ниско или без образование, самотните родители, младежите, лицата в пенсионна възраст и пр. Разработването на програми и мерки за осигуряването на дългосрочна, стабилна заетост за тази част от населението е необходима превантивна мярка срещу бедността и социалното изключване.

- Бедността е сложен и динамичен социален проблем, върху който оказват влияние множество фактори. За решаването му се изисква разработването на комплексни политики. „Социалният опит е важна предпоставка за развиване на социални умения...“ [8], които са неделима част от необходимите компетенции при решаването на въпроси свързани с бедността. Този въпрос засяга всички обществени системи, като демографска, социална, здравна, образователна и не на последно място пазара на труда. Реализирането на ефективни и целеви подходи за социалната интеграция на уязвимите лица от населението е предпоставка за успешна борба с бедността и достигане на устойчиво развитие за България.

Заклучение

Съвременното общество е подложено на многоаспектни фактори, които налагат динамични трансформации и необходимост от бърза адаптация на хората. В тази насока е необходимо институциите и цялото общество да обединят усилията си в подкрепа на уязвимите групи. Те не са така гъвкави, нуждаят се от помощ и сигурност, за да не изпаднат в риск от бедност и социално изключване. Постигането на цел 1 от Целите за устойчиво развитие 2030 е с изключителна важност за сближаването на регионите, за достойното съществуване на хората, за достигането на устойчивост и сигурност. Пред страната ни стоят предизвикателства, изискващи целенасоченост, синхрон, воля и мотивация за справяне с неравенството на доходите, липсата на ефективна социална система и подобряване на цялостната икономическа конюнктура. Отговорността за изкореняването на бедността е върху всички нас - цялото българско общество.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Сачева, Д., Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване с хоризонт 2030, с.2 (Sacheva, D., Natsionalna strategia za namalyavane na bednostta i nasarchavane na sotsialnoto vklyuchvane s horizont 2030, s.2)

- [2] Дулевски, С., (2023), Ключови данъчноправни предизвикателства за работодателите във връзка с COVID-19, Сборник с доклади от Юбилейна научна конференция „Трудът и социалната защита в условията на глобални обществени, икономически и социални промени“, ISBN 978-619-232-731-6, 2023г., с.476 (Dulevski, S., (2023), Klyuchovi danachnopravni predizvikelstva za rabotodatelite vav vrazka s COVID-19, Sbornik s dokladi ot Yubileyana nauchna konferentsia „Trudat i sotsialnata zashtita v usloviyata na globalni obshtestveni, ikonomicheski i sotsialni promeni“, ISVN 978-619-232-731-6, 2023g., s.476)
- [3] Димитрова, Г.,(2009), Развитие на организационните комуникации при провеждане на студентски стажове в реална работна среда, Сборник „Студентски стажове – инвестиция за бъдещето на младите хора, Изд. АЛТ -50, С., с.54 (Dimitrova, G.,(2009), Razvitie na organizatsionnite komunikatsii pri provezhdane na studentski stazhove v realna rabotna sreda, Sbornik „Studentski stazhove – investitsia za badeshteto na mladite hora, Izd. ALT - 50, S., s.54)
- [4] Пандурска, Р., (2019) Пенсионни продукти. Проблеми и алтернативи за България, Изд. Комплекс -УНСС, С., с.17 (Pandurska, R., (2019) Pensionni produkti. Problemi i alternativi za Bulgaria, Izd. Kompleks -UNSS, S., s.17)
- [5] Атанасова, М., (2019), Управление и развитие на човешките ресурси в организациите – съвременни тенденции и предизвикателства, сп. Научни трудове, том 3, с.16. (Atanasova, M., (2019), Upravlenie i razvitie na choveshkite resursi v organizatsiite – savremenni tendentsii i predizvikelstva, sp. Nauchni trudove, tom 3, s.16)
- [6] Апостолов, В., (2023), Предизвикателства пред индустриалните отношения в условията на дигитализация, Сборник с доклади от Юбилейна научна конференция „Трудът и социалната защита в условията на глобални обществени, икономически и социални промени“, изд. комплекс, УНСС ISBN 978-619-232-731-6, 2023 г. с.160 (Apostolov, V., (2023), Predizvikelstva pred industrialnite otnoshenia v usloviyata na digitalizatsia, Sbornik s dokladi ot Yubileyana nauchna konferentsia „Trudat i sotsialnata zashtita v usloviyata na globalni obshtestveni, ikonomicheski i sotsialni promeni“, izd. kompleks, UNSS ISBN 978-619-232-731-6, 2023 g. s.160)
- [7] Дулевски, Л., (2010), Пазар на труда, Сиела, с.13 (Dulevski, L., (2010), Pazar na truda, Siela, s.13)
- [8] Евгениев, Е., (2021), Емоционална интелигентност в трудовата дейност, изд. къща Шанс, с.61 (Evgeni, E., (2021), Emotsionalna inteligentnost v trudovata deynost, izd. kashta Shans, s.61)

БЕЛЕЖКИ

1. Устойчиво развитие, НСИ, https://www.nsi.bg/sites/default/files/files/data/SDI/SDI-%20Annot_bg.pdf, с.1
2. Цел 1: Изкореняване на бедността във всичките ѝ форми и навсякъде, НСИ, <https://www.nsi.bg/bg/content/19411/%D1%86%D0%B5%D0%BB-1-%>
3. Цел 1: Край на бедността – навсякъде и във всички нейни форми <https://ecologica.bg/un-goal-1-no-poverty/>
4. Край на бедността – навсякъде и във всички нейни форми <https://ecologica.bg/un-goal-1-no-poverty/>
5. АЗ, <https://www.az.government.bg/bg/pages/za-nas/>
6. <https://aksu.government.bg/>
7. <https://asp.government.bg/bg/za-agentsiyata/za-nas/>
8. <https://mlsp.government.bg/ahu>
9. <https://sacp.government.bg/%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D1%81%>
10. <https://www.az.government.bg/pages/direkcii-biura-po-truda/>
11. <https://www.az.government.bg/pages/direkcii-biura-po-truda/>
12. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/95/el-fondo-europeo-de-desarrollo-regional-feder>
13. https://ec.europa.eu//framework/europe-2020-strategy_en/2017
14. https://ec.europa.eu//framework/europe-2020-strategy_en/2017
15. <https://www.mtc.government.bg/bg/category/283/nacionalna-programa-za-razvitie-blgariya-2030>
16. <http://www.lex.bg/laws/ldoc/1594373121>, 2017
17. <https://legislation.apis.bg/doc/11898/0>
18. <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137191914>
19. <https://legislation.apis.bg/doc/9146/0>
20. (<https://www.sacp.government.bg/sites/default/files/regulatorybase/zakon-za-khorata-s-uvrezhdaniya.pdf>)
21. Евростат, <https://ec.europa.eu/eurostat/>